

POLITICKÁ A SOCIOEKONOMICKÁ GEOGRAFIE

5. přednáška
(verze na web)

POLITICKÁ A SOCIOEKONOMICKÁ GEOGRAFIE

Obyvatelstvo
Vztah obyvatelstva a státu

Kdo se vlastně sčítá při sčítání?

158
ZÁKON
ze dne 30. června 1999
o sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001

§ 4
Rozsah sčítání

- (1) Sčítání podléhají každá fyzická osoba, která má v rozhodný okamžik na území České republiky trvalý nebo dlouhodobý pobyt, každá fyzická osoba, která je na území České republiky v rozhodný okamžik přítomna a nemá zde trvalý nebo dlouhodobý pobyt.
- (2) Sčítání nepodléhají cizí státní příslušníci požívající diplomatických imunit a výsad, jakož i domy a byty ve vlastnictví jiných států, které slouží k diplomatickým účelům.

Obyvatel státu je tedy ...

- ... osoba nalézající se na území státu a podléhající státní moci
Čili
- nejde o souhrn všech **lidí** na státním území, státní moci totiž nepodléhají osoby s diplomatickou imunitou, tj.:
  - diplomaté
  - cizí vojáci (v aktivní službě na území cizího státu na vojenských základnách, nikoliv jako turisté)

Problém se statistikou

- Problém v definici: **... osoba nalézající se na území státu a podléhající státní moci** – zahrnuje i osoby, které se na území státu nacházejí krátkodobě (turisté, pracovní cesty)
- Aktuální počet osob „nalézajících se na území a podléhajících státní moci“ se dynamicky – doslova den ze dne – mění, proto statistika omezuje svá zkoumání na osoby žijící na území státu trvale nebo dlouhodobě (včetně těch, které jsou dočasně mimo území státu)
- Tyto údaje jsou běžně prezentovány jako **počet obyvatel státu**

Obyvatelé státu jsou tedy „statisticky“ ...

- Občané daného státu, pokud**
- trvale žijí na území státu
  - i když se krátkodobě zdržují na území jiného státu (např. jako turisté)
- jsou diplomati v cizině
- jsou vojáci v cizině
- + občané jiných států, pokud**
- dlouhodobě žijící na území daného státu (bez diplomatů a vojáků)
- + bezdomovci pokud**
- dlouhodobě žijící na území daného státu

Určení počtu obyvatel

- V praxi 3 základní metody:
  - sčítání (drahé, v řadě zemí nepravidelné)
  - průběžná statistika (evidování porodů, úmrtí a migrací – vždy určitá míra chyb, např. v ČR se nepodchytí jistá část vystěhovaných do zahraničí)
  - centrální registr obyvatelstva (mají ho jen vyspělé státy)
- Určení počtu obyvatel není nikdy zcela přesné:
  - chyby při zjišťování
  - nejisté hranice mezi dlouhodobým a krátkodobým pobytem cizinců
  - obyvatelé, kteří nežijí na území státu legálně, lidé bez stálého ubytování apod.

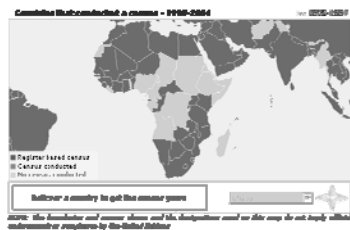

Sčítání nepořádají zdaleka všichni ...

- Řada chudých zemí neuskutečnila sčítání několik desítek let
- Informace o posledních datech sčítání:
<http://unstats.un.org/unsd/demographic/sources/census/censusdates.htm>

V řadě států jsou proto ...

- ... uváděné počty obyvatel jen odhady s nejistou přesností, příklad Bangladěš:
- 1999
    - **128 100 000** obyvatel
      - odhad OSN uveřejněný v Demographic Yearbook (<http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/dyb/dyb2004.htm>)
    - **127 943 283** obyvatel
      - – U.S. Census Bureau – International Data Base (IDB) – <http://www.census.gov/ipc/www/idbnew.html> - tyto údaje přebírá studenty "nejoblíbenější" CIA – The World Factbook (<https://www.cia.gov/library/publications/factbook/index.html>)
  - 2001
    - **123 151 246** obyvatel
      - domácí sčítání, podle Population and Vital Statistics Report: Series A (<http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/vitstats/series2.htm>)
    - **132 974 813** obyvatel
      - U.S. Census Bureau – International Data Base (IDB)
  - 2006
    - **147 365 352** obyvatel
      - U.S. Census Bureau – International Data Base (IDB)

Občanství (*citizenship*)

- ❑ „**trvalý právní svazek mezi jednotlivcem a určitým státem**“, jeho důsledkem jsou vzájemná práva a povinnosti stanovené vnitrostátním právem
- ❑ státní občanství není totožné s „podléháním státní moci“ – státní moci podléhají všechny osoby neléžající se na území státu bez ohledu na občanství (princip teritoriality)
- ❑ podle Všeobecné deklarace lidských práv má každý člověk právo na občanství a nesmí být občanství proti své vůli zbaven

---

Práva vyplývající z občanství ...

Majitel české „občanky“ např.:

- ❑ má právo účastnit se správy veřejných záležitostí (aktivní a pasivní volební právo)
- ❑ má právo na ochranu ze strany státu na jeho území i mimo ně (např. právní pomoc v zahraničí bez ohledu na povahu činu)
- ❑ má právo pobytu na území státu (nesmí být z ČR vyhoštěn, nesmí mu být odepřen vstup na území ČR)

(cizinci žádnou z těchto výhod nemají)

Na druhé straně i povinnosti...

- ❑ občané musí bránit zájmy, čest a důstojnost svého státu
- ❑ jsou zavázáni účastnit se obrany státu
- ❑ jsou povinni dodržovat zákony státu na jeho území i mimo ně
- ❑ V některých zemích musí vykonávat určité funkce, pokud jsou k nim povoláni

---

Pozor na možnou záměnu:

státní občanství x státní příslušnost

- **Státní příslušnost (nationality)** – širší pojem, vedle příslušnosti **fyzických osob** k danému státu (tj. státního občanství) zahrnuje i **příslušnost právnických osob** ke státu (např. firem se sídlem na území státu)
- Státní příslušnost se uděluje kvůli určení výkonu kontroly a kvůli určení odpovědnosti také letadlům, lodím, kosmickým objektům apod.
- Tedy: státním občanem může být jen člověk, státním příslušníkem vedle toho i instituce, firma, dopravní prostředek apod.

---

2 hlavní přístupy ke vzniku státního občanství

- **ius soli** („právo země“) – občanství se primárně získává narozením na území daného státu – např. USA, Kanada, Brazílie, Francie ...
- **ius sanguinis** („právo krve“) – občanství se primárně dědí po rodičích – CR, Německo, Japonsko, arabské státy ...
- v praxi obvykle jeden princip „s výjimkami“ převažuje (u nás ius sanguinis, ale pro děti bezdomovců a nalezence ius soli)
- vedle získání občanství narozením je možné i jeho udělení, tzv. **naturalizace**

Bezdomovci (*apolité*)

- osoby, které nejsou občanem žádného státu
- právně mimořádně nevýhodný stav (nepožívají ochrany žádného státu)
- Jejich postavení upravuje několik mezinárodních smluv, zejména:
  - 1954: **Úmluva o postavení osob bez státního občanství** ... právně podobné postavení jako uprchlíci
  - 1961: **Úmluva o omezení případů bezdomovectví** ... neměl by se rozšiřovat okruh bezdomovců (narozené dítě získává občanství „proti pravidlu“ krve nebo země, mělo-li by se stát bezdomovcem) – smlouvu ale některé státy neratifikovaly

---

Cizinci

... na přesný obsah pojmu cizinec si dejte pozor, protože:

- **Cizinec** je osoba, která nemá státní občanství daného státu (má jiné nebo nemá žádné)
- Pojmu se občas (nesprávně) používá i pro označení příslušníků jiných národů bez ohledu na občanství, všech přistěhovalců bez ohledu na to, jestli byli nebo nebyli naturalizováni apod.
- Pojem cizinec tedy nelze spojovat významově se všemi variantami slova cizí (někdo z jiného státu, ale i odlišný, neobvyklý, nevlastní)

Záludnosti češtiny ... odlišujte:

- **Polák** (občan Polska bez ohledu na národnost nebo jazyk)
- **Polák** (jakákoliv osoba polské národnosti bez ohledu na státní občanství)
- **Polák** (jakákoliv osoba pocházející z území Polska bez ohledu na národnost, jazyk a současné státní občanství)
- **polák** (s malým p – padavý severovýchodní vítr v Orlických horách)

Jsou cizinci problematictí?

- Vztah a loajalitu cizinců ke státu komplikuje skutečnost, že mají právní vazby na jiné státy
- Z občanství jiného státu jim mohou plynout povinnosti, které jsou neslučitelné s právním řádem, tradicemi nebo zvyklostmi místa pobytu
- V praxi jsou však „právní“ komplikace zanedbatelné (větší plynou z odlišností kulturních, ekonomických nebo politických)
- Většina států se brání zvyšování počtu cizinců na svém území (ekonomické i bezpečnostní důvody)

POLITICKÁ A SOCIOEKONOMICKÁ GEOGRAFIE

Obyvatelstvo státu Obyvatelstvo státu a politika

Důležitý je počet obyvatel ...

- obecně je obyvatelstvo nezbytnou složkou státu
- jistý minimální počet je nutný k tomu, aby byl stát schopen udržet svoji faktickou nezávislost (hlavně efektivní vojenskou schopnost bránit se ohrožení z vnějšku)
- hranice je ale nejasná
- Nejméně zalidněné nezávislé státy nemají ani 20 000 obyvatel (Nauru, Palau, Tuvalu) – zřejmě je, že to k efektivní obraně nestačí

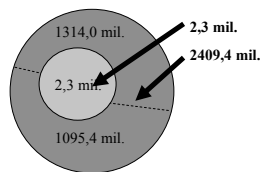

Záleží také na lidnatosti sousedů ...

- Pro vyjádření „populačního tlaku“ sousedů se užívá několik ukazatelů, jejich vypovídací schopnost je ale omezená (podobně jako u ukazatelů charakterizujících území)
- Nejjednodušším ukazatelem je srovnání počtu obyvatel státu a jeho sousedů (jednotlivě i v součtu) – velký nepoměr v počtu obyvatel může mít politickogeografické důsledky
  - Příklad: některé populačně malé rozvojové státy provádějí nebo prováděly porpopulační opatření, aby vyrovnaly nepoměr počtu obyvatel vzhledem k sousedům (Gabon, Laos apod.)
- Např. Bhútán – poměr počtu obyvatel státu a sousedů je 1:1048

Jako u území záleží také na susedech ...

- Podobně lze srovnávat i hustotu zalidnění (komplikované může být opět sousedství států, které se tímto ukazatelem výrazně liší)
  - Příklad: přelidněný Salvador sousedí s mnohem méně zalidněným Hondurasem. V 70. letech masově migrovali salvadorští rolníci, kteří už neměli v Salvadoru volnou půdu, do Hondurasu a zabírali v pohraničním pásu volnou půdu, pozdější snaha Hondurasu vypudit je ze svého území vyústila v hondurasko-salvadorskou válku

---

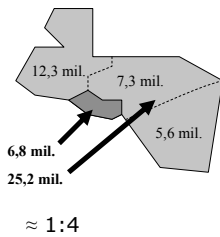

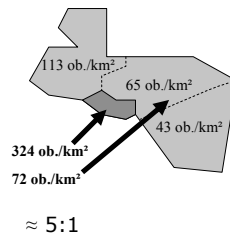

Populační tlak susedů – Salvador

- Vyjádření počtem obyvatel

- Vyjádření hustotou zalidnění

Z hlediska státu jsou „problematické“ skupiny

- cizinci
  - právní vazby na jiné státy
- „nelojální“ obyvatelé (využívají výhody, ale odmítají povinnosti, případně odmítají stát zcela)
  - Pokud je počet těchto osob příliš vysoký nebo jsou koncentrovány v určitých oblastech, mohou ohrožovat územní integritu státu nebo komplikovat jeho styky se zahraničím
  - nebezpečná je zejména **neloajalita skupin definovaných etnicky, konfesně nebo rasově**

Existuje úzký vztah mezi ...

- ... osobní loajalitou (příslušností) k státotvornému národu a loajalitou ke státu
- Proto je významným politickogeografickým znakem etnická a náboženská struktura obyvatelstva
- Důležité především je, do jaké míry jsou v souladu etnické / konfesní hranice a hranice politické

Protože nesoulad etnických a politických hranic

...

- ... může (ale nemusí) vést k politickým požadavkům, které tento nesoulad řeší nebo překonávají:
- **Autonomismus / regionalismus** – snaha menšiny docílit územní nebo politické autonomie v rámci současného státu
- **Separatismus** – snaha menšiny odtrhnout se od současného státu a vyhlásit nezávislost
- **Iredentismus** – snaha odtrhnout území obývané menšinou a připojit je k jinému státu (zpravidla k vlastnímu národnímu státu)

Prostorové vztahy mezi státy a národy

- **Státy** zpravidla zabírají kontinuální území
- **Národy** mají z prostorového hlediska jiný charakter; jsou souhrnem jednotlivých příslušníků, kteří mohou žít prakticky kdekoliv, za „**etnické území**“ nebo „**území obývané národem**“ pak můžeme považovat:
  - Oblasti, kde tvoří příslušníci národa většinu, nebo
  - Oblasti, kde se vykytují tradičně a v nezanedbatelném počtu
- V praxi proto často „etnická území“ různých národů překrývají (což u států možné není)

Nejběžnější případ ... národní stát

- stát je obýván převážně příslušníky jednoho etnika (převažující případ)
  - V některých případech jsou národy „produktem“ státu (státy jsou starší, než národy, které je obývají – časté na západě, např. Francouzi, Mexičané apod.)
  - V jiných případech je tomu naopak: národy jsou starší než jejich národní státy (např. i Česká republika)
- Ostatní etnika jsou pokládána za menšiny

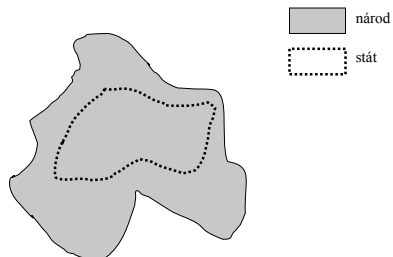

---

4 typy národních států:

- „maďarský“

- Etnické území přesahuje hranice státu

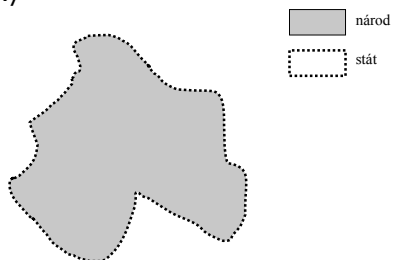

---

4 typy národních států:

- „portugalský“

- Etnické území je totožné se státním

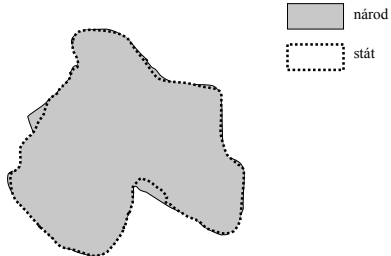

---

4 typy národních států:

□ „polský“

□ Etnické území částečně přesahuje státní území

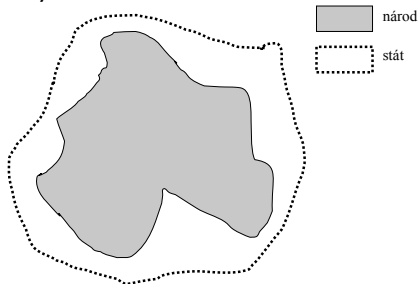

---

4 typy národních států:

□ „francouzský“

□ Státní území přesahuje etnické území

Multietnické státy

- V těchto státech nemá žádné etnikum absolutní většinu a současně si žádný národ nenárokují vedoucí postavení ve státě
  - Nemusí jít o čistě funkční matematickou úměru, v některých případech se za multietnické státy deklarují i země, ve kterých „druhý“ národ nedosahuje ani 10% zastoupení v obyvatelstvu – z historických nebo politických důvodů (např. Karélie v rámci Ruska, ve které počet obyvatelstva karelské národnosti několikanásobně překročili Rusové, nebo Finsko, ve kterém jsou Švédové považováni za jeden ze dvou „státních“ národů)
- Nejčastěji se jedná o státy s hranicemi uměle vytvořenými v období kolonialismu, ve kterých dosud nevznikly „státní národy“ západního typu (Afrika – v obdobné situaci byly i státy v Latinské Americe, v nich už ale k vytvoření národů došlo)

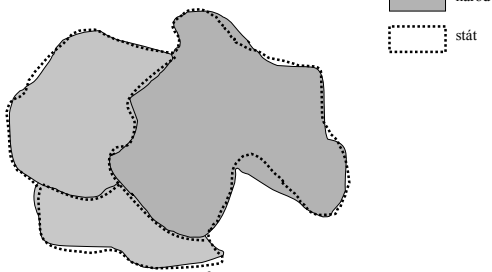

Speciální typ multietnických států

- Federace na etnickém principu

- Na území se nachází víc národů, jejich vztahy jsou vyřešeny federativním uspořádáním státu nebo regionální autonomií

Etnické, rasové a jazykové skupiny

- značné rozdíly v chápání v jednotlivých zemích, ne vždy „jako u nás“
- zpravidla se místně citlivými rozdíly zabývá národní statistika, to co není chápáno jako konfliktní, sledováno není (např. se sleduje jen jazyk, ne národnost, nebo jen rasa, ne jazyk apod.)
  - nicméně občas není sledováno záměrně právě to, co konfliktní je nebo by případně konfliktní být mohlo (např. v Nigérii, kde soupeří křesťanský jih a muslimský sever se ve sčítání záměrně nesleduje náboženství, podobně v Libanonu, který udržuje křehkou mezikonfesionální politickou rovnováhu na základě zastoupení jednotlivých skupin v 30. letech)

Shrnutí

- Data o etnické a náboženské struktuře – zejména při srovnávání různých zemí – musí být vždy využívána s poznáním způsobu jejich získání a jejich skutečné vypovídací schopnosti, možné problémy:
  - Údaje sleduje statistika, ale jsou zkreslené (menšiny se při sčítání „bojí“ deklarovat jako menšiny z obav před pronásledováním nebo kvůli nízkému společenskému statutu menšiny – např. Romové v ČR, židé v Rusku, černoši v Brazílii)
  - Údaje nejsou sledovány, k dispozici jsou jen odhady (velmi těžko se určuje relevance těchto dat)
  - Údaje jsou správné, ale v místním kulturním kontextu znamenají něco jiného než u nás (různé pojetí národa, etnika apod.)

---

2 důležité rady na závěr ...

- Vždy je třeba si uvědomit, jestli zdroj uvádí strukturu obyvatelstva státu (tj. včetně cizinců), nebo strukturu občanů daného státu (bez cizinců)
- Nemíchejte hrušky a jablka: **„Na Islandu žije ve městech 95 % obyvatel, zatímco v Japonsku jen 75 %“** (1)... **„V ČR tvoří Češi 90 % obyvatelstva, ve Francii Francouzi celých 95 % obyvatelstva“** (2) ...

- (1) ... srovnávají se jinak definované údaje, na Islandu je město sídlo nad 250 obyvatel, v Japonsku na 30 000 obyvatel
- (2) ... s tím se lze setkat častěji, při vyvozování závěrů je ale nutno vzít v úvahu, že pojem národ má ve Francii jiný obsah než v ČR (a tudíž rozdíl 5 procentních bodů nemůžeme jednoduše interpretovat)
